

Johan Rosquist, *Moral i rätten. Utredningar av hedersrelaterat våld i Sverige 1997–2017*. Göteborgs universitet, 2020. Avhandling i sociologi.

Under året 2020 har olika förslag presenterats som resultat av SOU 2018:69, *Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet*. Sedan den 1 juli har straffskärpningsgrunderna utvidgats i brottsbalken för att även omfatta hedersmotiv, men även andra hedersrelaterade brott har införts i lagstiftningen: brotten äktenskapstvång och barnnäktenskapsbrott, vilseledande till äktenskapsresa samt utreseförbud för minderåriga vid misstanke om barnnäktenskap eller könsstypning. I oktober presenterades ytterligare ett lagförslag som innebär att systematiska kränkningar i hederns namns kan leda till fängelse i upp till sex år. Detta kan sammantaget tolkas som en process mot att "hedersbrott" i framtiden kan komma att utgöra en egen brottsrubricering med en egen straffskala.

Denna bakgrund gör Johan Rosquist doktorsavhandling *Moral i rätten. Utredningar av hedersrelaterat våld i Sverige 1997–2017* mycket aktuell. Jag var opponent vid disputationen som skedde den 31 januari 2020. Syftet med avhandlingen beskrivs som ett bidrag till en fördjupad förståelse av den svenska rättens hantering av brott, som antas vara hedersrelaterade. Specifikt undersökte Rosquist vilka uppfattningar om heder som framträder i den svenska rättens utredningar av hedersrelaterat våld och förtryck under perioden 1997 till och med 2017. Vilka implikationer kan uttolkas av detta material? Metoden är kritisk diskursanalys av exempelvis policydokument, domstolsprotokoll, förundersökningsprotokoll, samt deltagande observationer på rättegångar. Diskursanalysen kombineras – och kompletteras – med Durkheims moralsociologi.

Rosquist utgår ifrån något jag själv identifierat: att det åtminstone finns *två* diskurser om heder (Ouis 2015). Det jag i denna artikel kallat för en *primär diskurs* om heder, definierat som en specifik maktordning (diskurs) i tydligt patriarkala och släktskapsorganiserade miljöer, menar Rosquist motsvaras av begreppet *hederspraktik*. Denna hederspraktik betecknar ett inifrånperspektiv gällande maktrelationer och social ordning kopplat till medlemmarnas kön, generation, klan etcetera. Det jag kallar för en *sekundär* diskurs, vilket i min definition är en svensk offentlig diskurs om den primära diskursens konsekvenser inom forskning, myndigheter, debatt – alltså "en diskurs om en diskurs"), ger Rosquist begreppet *hedersproblematik*, motsvarande ett utifrånperspektiv om hur hederspraktiken påverkar det svenska samhället. Här böjer jag mig för Rosquist begrepp som är betydligt bättre valda än mina och på ett mer intuitivt sätt talar om vilken diskurs som avses.

I analysen av policydokument, såsom propositioner, offentliga utredningar, skrivelser, rapporter, identifieras en diskursordning som inleds med ett slags maktkamp mellan olika perspektiv. Könsmaktdiskursen dominerar inledningsvis, men den ses som splittrande mellan män och kvinnor och en könsneutral jämställdhetsdiskurs tar över. I den senare delen av tidsperioden (2007–2010) läggs begreppet "förtryck" till "våld" och den hedersrelaterade problematiken går under benämningen "hedersrelaterat våld och förtryck". Jämställdheten "sakraliseras" på detta sätt i det svenska samhället. Rosquist skriver:

Där könsmaktsdiskursen är beroende av ett *skillnadskapande* mellan män och kvinnor för att föra fram sitt huvudsakliga budskap om mäns överordning och kvinnors underordning, bygger jämställdhetsdiskursen på att både män och kvinnor är *överens* om att jämställdhet är en grundläggande svensk värdering. Här blir jämställdhet en del av den kollektiva representation av det svenska samhället som utgör samhällets solidaritetsskapande grund. Hederspraktikens könssegregerande element anses utgöra en allvarlig avvikelse från det pågående jämställdhetsarbetet, vilket påkallar (motiverar) en straffskärpningsregel i brottsbalken. Och detta kan påkallas *utan* att invandrare eller kulturer överhuvudtaget behöver nämnas. (s. 225)

I de identifierade diskursändringarna över tid saknar jag dock ett resonemang hos Rosquist om de politiska sammanhang som dessa förändringar uppkommit i. Regeringar från både höger och vänster har varit intresserade av att bekämpa hedersrelaterat våld och förtryck, men de ideologiska utgångspunkterna för detta arbete kan ha skiftat.

Rosquist systematiserar fyra ”tillgängliga diskurser om heder” som centreras kring kön och kultur och som både kan vara strukturella och relationella, i följande fyrfältsdiagram:

	Strukturellt	Relationellt
Kultur	<p><i>Exogen kulturdiskurs</i> Skillnader vi/dom Heder = hot mot svenska värderingar Jämställdhet = en svensk värdering</p>	<p><i>Endogen kulturdiskurs</i> Naturaliserade maktrelationer Heder = interna familjeangelägenheter Jämställdhet = hot mot naturaliserade maktrelationer</p>
Kön	<p><i>Könsmaktsdiskurs</i> Kritik mot manlig överordning / kvinnlig underordning Heder = uttryck för universell könsmaktsstruktur Kultur = ursäkt för våld</p>	<p><i>Jämställdhetsdiskurs</i> Strävan mot jämställda relationer män/kvinnor Heder = hot mot jämställdhet Kultur = bromsar svensk jämställdhetsprocess</p>

Han ser dessa som fyra idealtypiska representationer, men att de i praktiken inte förekommer renodlat utan framträder interdiskursivt. Därtill identifierar Rosquist att diskursen hederspraktik i princip motsvaras av den endogena kulturdiskursen, medan diskursen hedersproblematik motsvaras av de tre andra.

Gällande diskursordningen i domstolsprotokoll, menar Rosquist att dessa präglas av kulturrelaterade diskurser, där en tydlig skillnad görs mellan ”svenska” och ”andra” kulturer. Den exogena kulturdiskursen uppnår hegemoni – den behöver inte ens nämnas, utan blir underförstådd i domstolen. I den endogena diskursen tydliggörs familjens maktrelationer, som är det sakrala som upprätthålls i hederspraktiken, och som då står i konflikt mot något annat sakralt i det svenska samhället: förbudet att begå brott/mord. Rosquist förklarar:

Den ”svenska” institutionen brottsbalken, som *förbjuder* mord, kontrasteras här mot (den underförstått ”icke-svenska”) institutionen ”heder”, som i extrema fall *antas påbjuda* mord (och annat våld). Två institutioner, med dess tillhörande avgränsningar mellan sakralt och profant, vägs mot varandra i domskälen. I denna avvägning får institutionen heder relativt stort utrymme med fokus på dess *praktik* snarare än på dess individuella utövare. Således kommer kulturen – snarare än de misstänkta förövarna – i fokus för domstolens utredning. (s. 227)

I rättsalen formuleras handlingsutrymme kopplat till kön och generation utifrån hederspraktikens plikt och ideal som tvingande sociala fakta. Motstånd mot hederspraktiken kan formuleras utifrån en jämställdhetsdiskurs, vilket gör att representanter från hederspraktiken kan framstå som mer ”svenska” då. I den endogena kulturdiskursen framställs dock jämställdhet som ett hot mot familjens maktförhållanden, vilket är det sakrala i hederspraktiken. De moralsociologiska slutsatser Rosquist drar av sin studie är att det finns två olika kollektiv: ett svenskt samhällskollektiv och ett hederspraktiserande familjekollektiv. Det är moralen som förenar dessa kollektiv och sätter upp gränser mellan grupper. Båda kollektiven reagerar på upplevda hot mot kollektivens ideal/det sakrala, vilket manar till handling (plikt). Vilket kollektiv individen känner starkast anknytning till, blir därför en helt avgörande fråga hos individer inom hederspraktiken.

Rosquist avslutar sin avhandling med ett väl valt slutord som sammanfattar rättens dilemma i text och tal om heder. Det första dilemmat omfattar förhållandet mellan majoritetssamhället och minoritetsgrupper, där rätten kan agera ”mot” vissa kulturer ”gömt under jämställdhetens fana” (s. 240). Rosquist ser att en särskild lagstiftning gällande hedersrelaterad brottslighet innebär ett dilemma för lagstiftaren, som då inte kan vara *både* jämställd och mångkulturell. Det andra dilemmat handlar om att när rätten reagerar på ett förmodat hedersrelaterat våld och förtryck, innebär detta en andrafiering av och antaganden om dem som inte är som ”andra svenskar”. Domstolar kan i detta sammanhang tänkas bidra till en reproduktion av ”farliga invandrargrupper”. Det tredje dilemmat handlar om att familjemedlemmarnas positioner i hederspraktiken alltid är mer komplexa och mångfacetterade än rättens ganska allmänna antaganden om heder. Det fjärde och sista dilemmat Rosquist identifierar är att ett helhetsperspektiv saknas om utgångspunkten alltid är i *våldet*, där exempelvis dödligt våld kan ha föregåt av medlingsförsök i syfte att just *undvika* våld. Detta skapar svårigheter att förstå, utreda och förebygga hedersrelaterat våld och förtryck hos olika instanser.

Hedersrelaterat våld och förtryck har debatterats i decennier i Sverige och är ett starkt polariserat socialt problem. Det är få som diskuterar detta problemkomplex utan att hänge sig åt ideologiska eller känslomässiga utfall – vilket vi även ser inom den akademiska världen. Rosquist doktorsavhandling är i detta avseende mycket värdefull och unik: en sansad röst, byggd på ett gediget vetenskapligt arbete, men som ändå tydligt visar vilka fallgropar och utmaningar som finns i ett samhälle som alltmer högljutt kräver speciell lagstiftning och särskilda straff gällande hedersbrott. Jag ser Rosquist avhandling som en början till en mer nyanserad diskussion, eftersom hans

avhandling ställer lika många frågor som den ger svar, såsom: ”Vem i familjen begår gärningar för att de vill och vilka för att de måste?”, ”Är det rimligt att skärpa straffet för någon som kan beskrivas som både gärningsperson och offer?” (s. 237). Framtiden får utvisa om rätten verkligen klarar att hantera dessa mycket komplexa moralfrågor.

Pernilla Ouis

Högskolan i Halmstad och Malmö universitet

Referenser

Ouis, P. (2015) ”Primär och sekundär diskurs om heder. Att problematisera givna föreställningar om förövare och brottsoffer i ’hedersrelaterat våld och förtryck’”, *Socialvetenskaplig Tidskrift* 22 (3–4):359–365. <https://doi.org/10.3384/svt.2015.22.3-4.2346>